

ARCHAEOLOGIA BELGICA

18

Ridder Ph. de Schaetzen - M. Vanderhoeven

Merovingisch Grafveld

te Engelmanshoven (België)

Oude Land van Loon, Jaargang IX, no 1. Januari 1954.

STAT
les

5

MEROVINGISCH GRAFVELD
TE ENGELMANSHOVEN (provincie Limburg)

MEROVINGISCH GRAFVELD TE ENGELMANSHOVEN (provincie Limburg)

In het najaar 1953 vernamen wij door Dhr. J. Breuer, Conservator, Hoofd van de Opgravingsdienst dat Dhr. Desneux, Archivaris bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken, een Merovingisch grafveld te Engelmanshoven gevonden had.

Daar deze laatste niet over genoeg vrije tijd beschikte om de opgravingen alleen op zich te nemen, stond hij zijn rechten af aan de Provincie Limburg, ten einde de voorwerpen in het Provinciaal Gallo-Romeins Museum te Tongeren te laten onderbrengen (1).

Dank zij de bereidwillige tussenkomst van de Heer Gouverneur der Provincie en van de Bestendige Deputatie, konden de nodige toelagen gestemd worden om systematische opgravingen te ondernemen en de voorwerpen naar behoren te laten behandelen.

Aan de Heer Gouverneur en aan de Bestendige Deputatie gaat onze innige dank voor de gewaardeerde steun, die zij aan de culturele verrijking van onze Provincie hebben geschonken.

Wij hopen dat wij ze toekomend jaar even bereidwillig zullen vinden om ons toe te laten de werken te beëindigen.

Wij houden er ook aan het Oudheidkundig Genootschap van Tongeren en vooral Rechter M. Frère te bedanken voor hun tussenkomst, die ons toeliet de werken onmiddellijk te beginnen.

Ze vingen aan op 21 September en werden beëindigd op 17 October. Negen graven werden blootgelegd op onregelmatige afstand van elkaar; ze vormden min of meer drie rijen (afb. 1). Zes er van bevatten bijgaven die de begraafplaats voorlopig dateren van het begin van de VIe tot het midden van de VIIe eeuw.

De begraafplaats is gelegen in de noordelijke hoek van de gemeente Engelmanshoven (Kadastrale percelen Sect. A nr. 77-78-154, « Achter Engelsmanshovenbosch »), ingesloten tussen Groot-Gelmen, Klein-Gelmen en Gelinden. Daar bevindt zich een heu-

---

(1) Wij bedanken zeer hartelijk Dhr. Desneux, die aan de Provincie de opgraving overliet, Dhr. J. Breuer die ons in contact gesteld heeft met de vinder alsook de Opgravingsdienst die ondanks zijn tekort aan toelagen nog gedeeltelijk in de onkosten tussenkwam.

vel (100 m. boven de zeespiegel) met sterke helling; het grafveld is aangelegd op de zuid-westerlijke glooiing, die naar een beekje afdaalt waarvan de bron in de nabijheid ontspringt. De plaats is gelegen op ongeveer 2 km. ten zuiden van de oude romeise heerweg Bavai-Tongeren-Keulen. Die kenmerken komen goed overeen met de karakteristieken der Merovingische begraafplaatsen.

Het perceel, dat tot over enige jaren nog met bomen beplant was, wordt thans ontgonnen als zandkuil. Het is ten gevolge van deze ontginningswerken, dat de begraafplaats ontdekt werd; een zeker getal graven werd evenwel op die wijze reeds vernield (2).

De zandlaag is overdekt met een bank silex van 0,10 m. tot 1,50 m. waarboven ongeveer 15 cm. aangebrachte humus ligt; boven graf VIII was de silexbank met zware potaarde vermengd.

Van de 9 onderzochte graven waren er:

twee zonder bijgaven: III (dat lijkt vroeger vernield geweest te zijn) en VI.

één gedeeltelijk vernield: II.

twee kindergraven: I (meisje) en IV (jongeling).

één vrouwengraf: VII.

drie mannengraven: V-VIII-IX.

Daar wij van nu af de eerste resultaten van deze opgravingscampagne willen doen kennen, moet deze kleine studie als voorlopig worden beschouwd daar een meer grondige studie eerst zal kunnen verschijnen wanneer gans het terrein is onderzocht.

Graf I (kind-meisje). (afb. 2.)

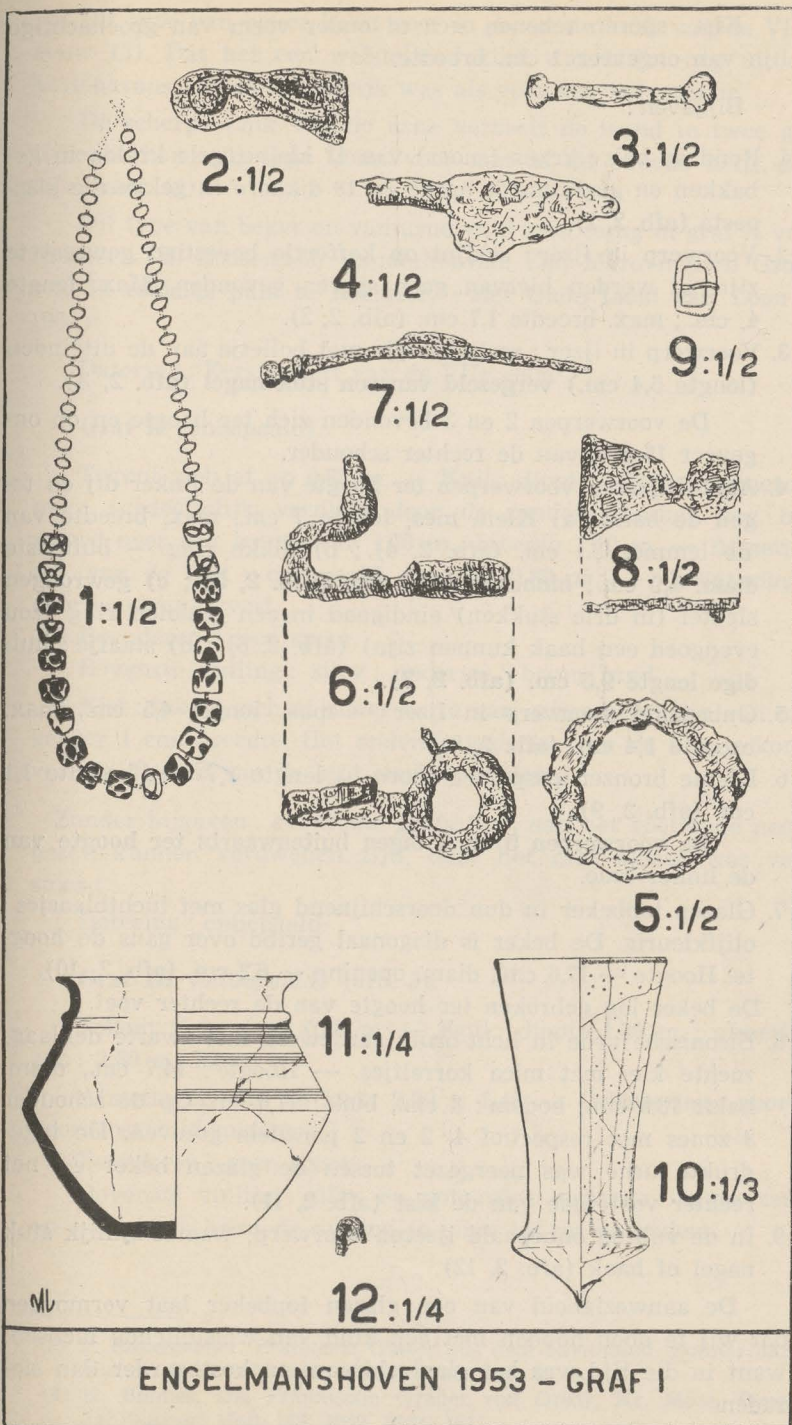
Tekent zich af op 0,75 m.-Kuil: diepte: 1,10 m.; afmetingen: 2,05 x 1,35 m. Afmetingen van de kist: 1,65 x 0,90 m. Oriëntering: noord-oost / zuid-west.

Beenderen in zeer slechte staat en slechts gedeeltelijk bewaard onder vorm van vezels; de teruggevonden tanden wijzen op een ouderdom van 4 tot 8 jaar. De armen uitgestrekt langs het lichaam. Approx. lengte van het geraamte: 1,10 m.

Bovenste vulling: silex; onderste vulling, zoals de bodem van de kuil: bruinachtig zand.

---

(2) Wij betuigen ook onze oprechte dank aan de eigenaar van de grond, Dhr. Vandevoord, en aan de Heren Ghijsenbergs vader en zonen, voor de hulp en de toelating die zij ons verleenden.

AFB. 2. — Bijgaven van graf I

Kist: sporen tekenen zich af onder vorm van groenachtige lijn van ongeveer 1 cm. breedte.

Bijgaven:

1. Rond de hals: krans (snoer) van 41 kleine, gele kralen in gebakken en geglazuurde aarde en 18 dikkere in gekleurde glaspasta (afb. 2, 1).
2. Voorwerp in ijzer: schijnt op koffertje bevestigd geweest te zijn, al werden hiervan geen sporen gevonden. Max. lengte 4, cm.; max. breedte 1,7 cm. (afb. 2, 2).
3. Voorwerp in ijzer: recht staafje met bolletje aan de uiteinden (lengte 5,4 cm.) vergezeld van een stuk nagel (afb. 2, 3).

De voorwerpen 2 en 3 bevonden zich ter hoogte en op ongeveer 15 cm. van de rechter schouder.

4. Aantal ijzeren voorwerpen ter hoogte van de linker dij en tegen de hand: a) Klein mes, lengte 7 cm., max. breedte van de lemmer 2,1 cm. (afb. 2, 4).; b) dikke ring — buitenste diam. 4,9 cm.; binnenkant 3,3 cm. (afb. 2, 5); c) gewrongen sleutel (in drie stukken) eindigend in een gesloten ring (zou evengoed een haak kunnen zijn) (afb. 2, 6).; d) staafje: huidige lengte 9,5 cm. (afb. 2, 7).
5. Onbepaald voorwerp in ijzer — max. lengte 4,5 cm., max. breedte 1,4 cm. (afb. 2, 8).
6. Kleine bronzen gesp met doorn — lengte 1,7 cm., breedte 1,1 cm. (afb. 2, 9).

De voorwerpen 5 en 6 lagen buitenwaarts ter hoogte van de linker knie.

7. Glazen topbeker in dun doorschijnend glas met luchtblaasjes; olijfkleurig. De beker is diagonaal geribd over gans de hoogte. Hoogte — 12,6 cm., diam. opening — 6,2 cm. (afb. 2, 10).
De beker lag gebroken ter hoogte van de rechter voet.
8. Biconische urne in licht-bruin aardewerk met zwarte deklaag, zachte klei met mica korreltjes. — Hoogte: 14,7 cm., diam. hals: 13,8 cm., bodem: 8 cm., buik: 17,6 cm. Op de schouder 3 zones met respectief 4, 2 en 2 parallele groeven. De ingedrukte urne was neergezet tussen de glazen beker en het rechter voeteinde van de kist (afb. 2, 11).
9. In de vulling onbepaald ijzeren voorwerp, waarschijnlijk stuk nagel of haak (afb. 2, 12).

De aanwezigheid van een glazen topbeker laat vermoeden dat wij te doen hebben met een kind van welstellende mensen, want in die tijd was het glas zeldzaam en kostbaarder dan sieraden.

Dit type van beker komt voor in de eerste helft van de VIIe eeuw (3). Dat het een welstellend kind was blijkt nog uit de kralenkrans, die zo belangrijk was als voor een volwassene.

De scherpe knik van de urne verdeelt de wand in twee gelijke helften; dit type komt voor van af de tweede helft der VIe eeuw (4).

Dit type van beker en van urne vind men terug in graf X van Rosmeer (H. Roosens-M. Vanderhoeven, Een Merovingisch Grafveld in romeins puin te Rosmeer, « Het Oude Land van Loon », 1952).

Datering : Eerste helft van de VIIe eeuw.

Graf II (onbepaald).

Tekent zich af op 0,85 m. — Kuil : diepte 1,30 m. ; afmetingen : (gedeeltelijk vernield door de zandontginning) nog bewaard over een lengte van 1,70 m., breedte 1,10 m. — Afmetingen van de kist : onbepaald, breedte 0,80 m. — Oriëntering : noord-oost/zuid-west.

Beenderen : geen spoor.

Bovenste vulling : silex ; onderste : bruin zand.

Kist : tekent zich af onder vorm van grijsachtige lijn van ongeveer 1 cm. breedte. Het onderste gedeelte van de kist is komvormig. Bodem van de kuil sterk geoxideerd.

Zonder bijgaven ; eventuele grafgiften, aan het voeteinde neergetzet, kunnen verdwenen zijn, daar het graf aldaar was verstoord.

Datering : onbepaald.

Graf III (onbepaald) (afb. 3).

Tekent zich af op 0,65 m. — Kuil : diepte 1,30 m. ; afmetingen : 2,30 x 1,52 m.

Afmetingen van de kist : 2,20 x 1,48 — Oriëntering : noord-noordoost/zuid-zuidwest.

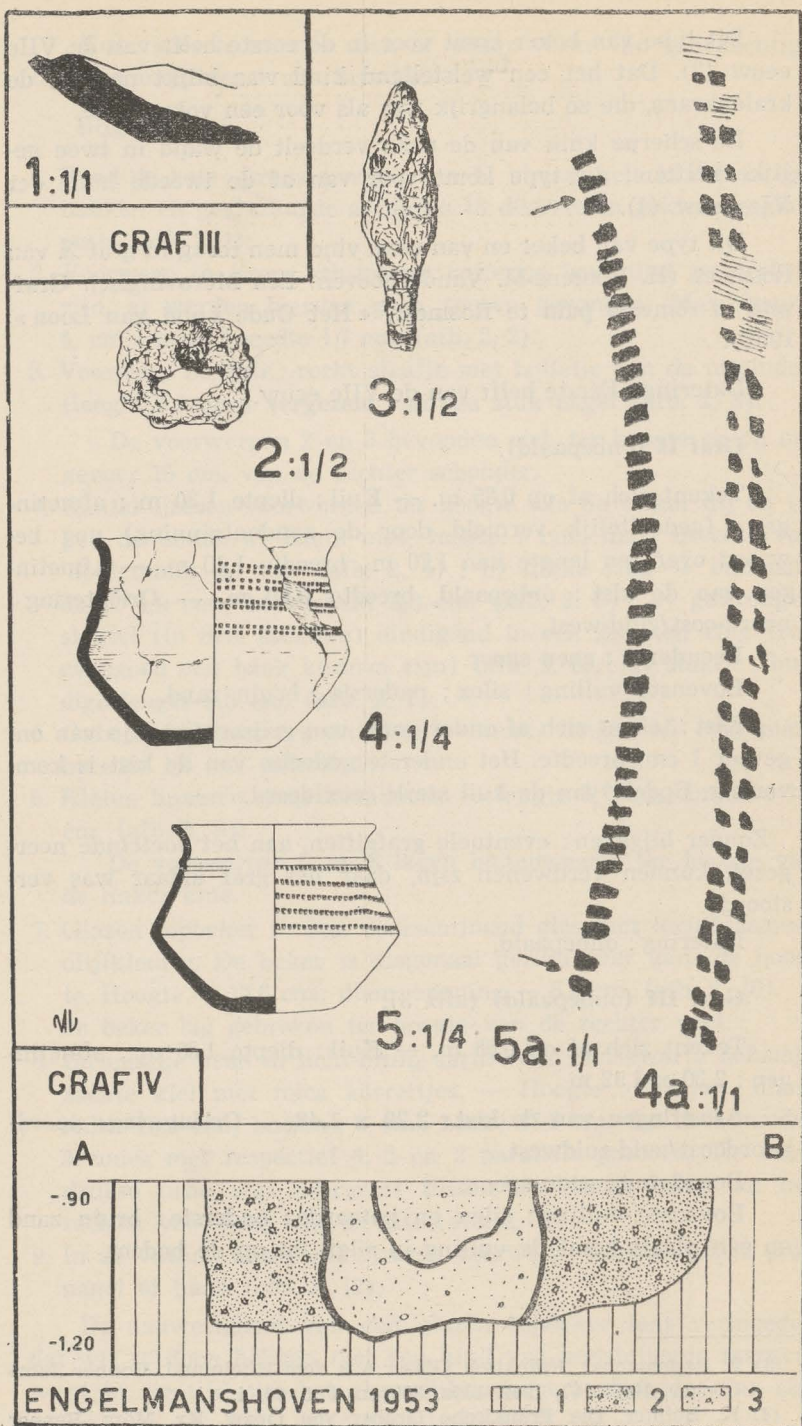
Beenderen : geen spoor.

Bovenste vulling : silex en potaarde ; onderste : bruin zand op één plaats komt de vulling in silex tot op de bodem.

---

(3) F. Rademacher, Fränkisch Gläser aus dem Rheinland. Bonner Jahrbücher, Heft 147, 1942, bldz. 309 en Taf. 60, 4.

(4) K. Böhner, Die Fränkische Gräber von Orsoy, Kr. Mörs. Bonner Jahrbücher, Heft 149, 1949, bldz. 161.

AFB. 3. — Bijgaven uit graven III en IV

Profiel A-B van graf IV: 1 = oerzand; 2 = kuilvulling; 3 = kistenvulling

AFB. 4. — Graven III en IV op
— 0,65 m.

Kist: tekent zich af onder vorm van een donkere lijn; aan het hoofdeinde loopt het spoor van de kist samen met de aflijning van de kuil.

Bijgaven: op 1,10 m. diepte een scherf in licht-bruine klei met zwarte deklaag; wellicht bodemfragment. Daar dit graf waarschijnlijk vernield werd kan het een stuk van de urne zijn (afb. 3, 1). In de vulling houtskool.

Datering: onbepaald.

Graf IV (kind-jongen) afb. 3.

Tekent zich af op 0,65 m. — Kuil: diepte 1,20 m.; afmetingen: 1,50 x 1,07 m. — In de kuil tekende zich duidelijk het spoor af van twee kisten die in mekaar waren geplaatst; de kleinste (0,85 x 0,30) bevatte het skelet, de gordelgesp en een pijlpunt; aan het voeteinde van de tweede kist (1,20 x 0,45 m.) waren de grafurnen neergezet (afb. 3 profiel).

Oriëntering: noord-noordoost/zuid-zuidwest.

Bovenste vulling: silex en grijs zand; onderste: bruin zand.

Spoor van kisten onder vorm van twee zwarte lijnen van ongeveer 1 cm. breedte.

Bijgaven:

1. Gordelgesp in ijzer. Afmetingen: 3,7 x 2,8 cm. Bevond zich ter hoogte van de gordel (afb. 3, 2).
2. Pijlpunt in ijzer. Afmetingen: 7,2 x 2 cm. Bevond zich langs de linker dij ongeveer ter hoogte van het bekken, punt noord-noordoost (afb. 3, 3).
3. Biconische urne in licht-bruin aardewerk met sporen van geel-bruine deklaag, zachte klei met micakorrels. Op de schouder schuin ingedrukte gleufjes in spiraalvormige zones. Afmetingen: hoogte 11,8 cm., diam. hals 13,9 cm., bodem 6,4 cm., buik 14,9 cm. (afb. 3, 4, 4a).

4. Biconische urne in licht-grijs tot licht-bruin aardewerk met sporen van grijs-zwarte deklaag. Ruwwandige klei met silex-korrels. Op de schouder schuin ingedrukte gleufjes, in spiraalvormige zones. Afmetingen : hoogte 10,5 cm., diam. hals 11,7 cm., bodem 6,4 cm., buik 14,4 cm. De vaas is intact (afb. 3, 5, 5a).

Dit type van grafurne treedt op vóór de VIIe eeuw ; kenmerkend is, dat ze breder zijn dan hoog (5).

Datering : 2de helft van de VIe tot begin VIIe eeuw.

Graf V (man) afb. 10.

Tekent zich af op 0,85 m. — Kuil : diepte 2 m., afmetingen : 2,75 x 1,60 m. — Afmetingen van de kist : 1,95 x 1 m. — Oriëntering : noord-noordoost/zuid-zuidwest.

Beenderen : geen spoor.

Bovenste vulling : silex, onderste vulling : bruin zand.

Ongeveer ter hoogte van het hoofd vertoont de kist langs beide kanten en over gans de hoogte een uitsprong van ongeveer 0,17 x 0,10 m.

Kist : tekent zich af onder vorm van grijs-groene lijn van ongeveer 1 cm. breedte.

Bijgaven :

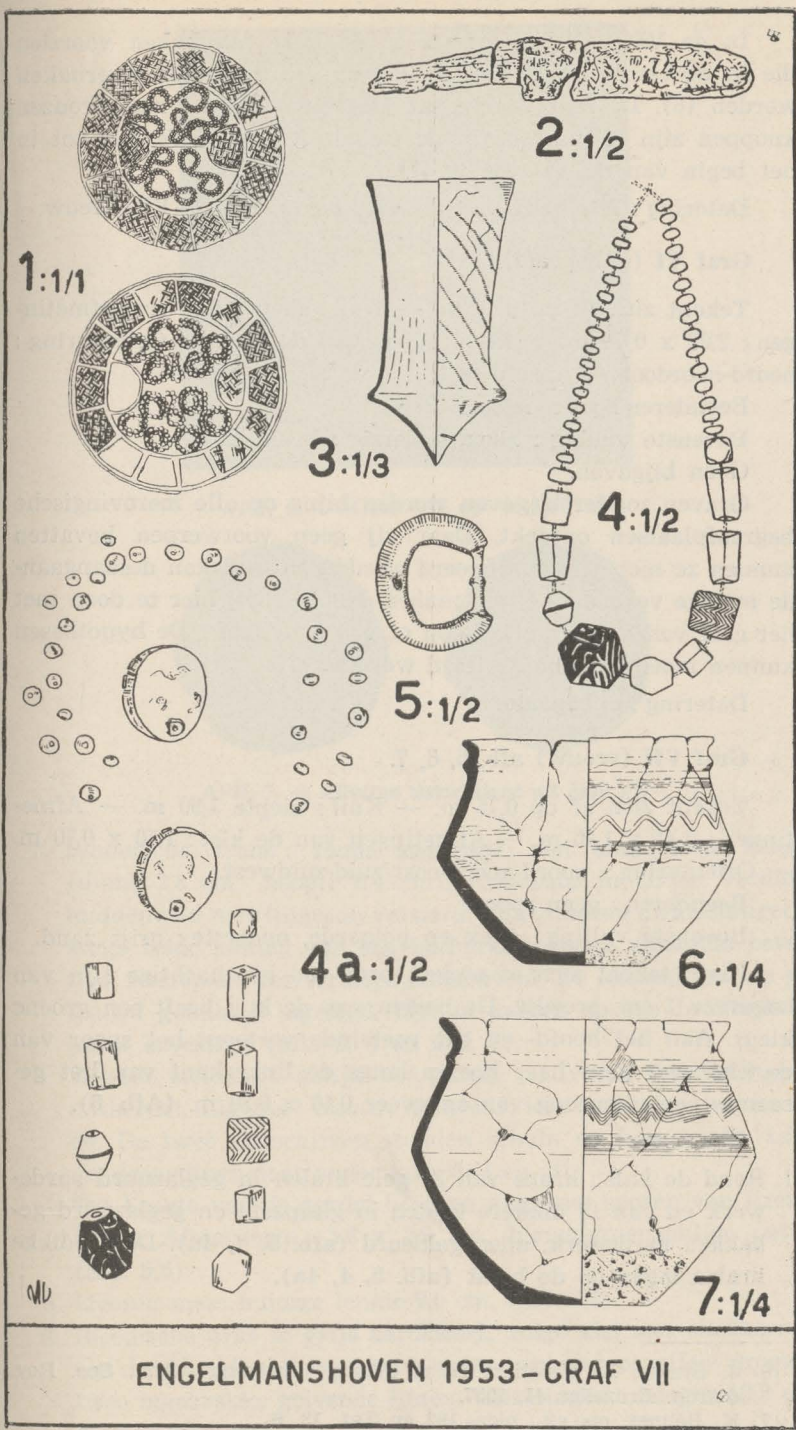
1. In de vulling op 0,70 m. diepte een ijzeren nagel (afb. 10, 1) op 0,75 m. diepte a) sporen van houtskool, b) middeleeuwscherf, c) fragment van ijzeren mesje.
2. IJzeren lanspunt met bronzen knoppen aan de huls, punt naar noord-noordoost en langs de rechterkant van de kist. Afmetingen : lengte 49,5 cm., max. breedte 4,4 cm. De bronzen knoppen hebben een diam. van 1,6 cm., zijn conisch en met ribben aan hun basis versierd (afb. 10, 2).

Wij hebben in dit mannengraf maar een enkel wapen ontdekt : een lans.

De lanspunt is een wapen dat men in de graven terugvindt vanaf de periode der invallen tot aan de carolingische periode. De gedrongen vorm uit de periode der invallen heeft zich in de loop van de VIe eeuw dun en puntig ontwikkeld (zie die van graf VIII). In de loop van de tweede helft van de VIe eeuw verschijnt het type met knoppen, dat we hier terugvinden. De knoppen staan op de huls diagonaal tegenover een en waren hetzij in ijzer hetzij in brons.

---

(5) L. Hussong, Frühmittelalterliche Keramik aus dem Trierer Bezirk. Trierer Zeitschrift, 11 (1936), heft 1, Taf. 2, Abb. 2 en bldz. 82.

ENGELMANSHOVEN 1953 - GRAF VII

AFB. 5: Bijgaven van graf VII

In de VIIe en VIIIe eeuw is de huls van haken voorzien die in de carolingische tijd en bij de Vikings echte weerhaken worden (6). De lanspunten met gespleten huls en met bronzen knoppen zijn te plaatsen in de tweede helft van de VIe tot in het begin van de VIIe eeuw (7).

Datering : 2de helft van de VIe, begin van de VIIe eeuw.

Graf VI (onbepaald).

Tekent zich af op 0,55 m. — Kuil : diepte 0,75 m., afmetingen : 2,00 x 0,70 m. — Geen spoor van de kist. — Oriëntering : noord-noordoost/zuid-zuidwest.

Beenderen : geen spoor.

Bovenste vulling : silex, onderste : bruin zand.

Geen bijgaven.

Graven zonder bijgaven worden bijna op alle merovingische begraafplaatsen ontdekt. Daar zij geen voorwerpen bevatten kunnen ze niet geïdentificeerd worden en men kan desaanvaande menige veronderstelling maken. Hebben wij hier te doen met het graf van een arme persoon of van een slaaf? De hypothesen kunnen moeilijk gecontroleerd worden.

Datering : onbepaald.

Graf VII (vrouw) afb. 5, 6, 7.

Tekent zich af op 0,75 m. — Kuil : diepte 1,90 m. — Afmetingen : 2,45 x 1,40 m. — Afmetingen van de kist : 1,70 x 0,70 m. — Oriëntering : noord-noord-oost/zuid-zuidwest.

Beenderen : geen spoor.

Bovenste vulling : silex en potaarde, onderste : grijs zand.

Kist : tekent zich af onder vorm van groenachtige lijn van ongeveer 1 cm. breedte. De bodem van de kuil heeft een groene kleur. Aan het hoofd- en het voeteinde vertoont het spoor van de kist over gans haar hoogte langs de linkerkant van het geraamte een uitsprong van ongeveer 0,10 x 0,20 m. (Afb. 6).

Bijgaven :

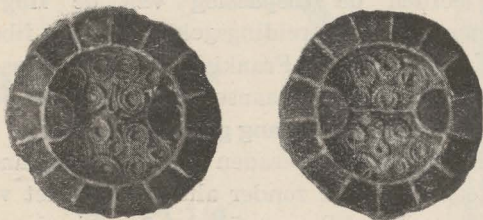
1. Rond de hals : krans van 31 gele kralen in geglazuurd aardewerk en van 10 dikkere kralen in glaspasta en geglazuurd gebakken aardewerk, allen gekleurd (afb. 5, 4, 4a). De 10 dikke kralen lagen op de borst (afb. 5, 4, 4a).

(6) J. Breuer, *Le cimetière franc d'Asch (Limbourg)*, Ann. Soc. Roy. d'Arch. Bruxelles 41, 1937.

(7) K. Böhner, op. cit., bldz. 192 en Taf. 13, 6.

AFB. 6. — Graf VII op — 1,60 m.

AFB. 7. — Zilveren sierschijven uit graf VII

2. Binnen de krans : ronde sierschijf, met almandinen belegd (diam. 2,8 cm., hoogte 0,4 cm). Armatuur in zilver, verdiept middenveld met filigraan versierd. Een zilveren dwarsstangetje, langs beide kanten aan een halfeirkelvormige almandin bevestigd, overspant het verdiept middenveld. De almandinen, op getralied goudblad ingelegd, zijn in kasten op een bruinachtige pasta bevestigd (afb. 5, 1 en afb. 7).
3. Tweede sierschijf, gelijk voorgaande ; zilveren dwarsstangetje ontbreekt. Ligging : binnen de krans, iets lager dan voornoemde. De twee sierschijven stonden schuin op hun smalle kant, de almandinen naar onder (afb. 5, 1 en afb. 7).
4. Ter hoogte van de gordel bronzen gesp met sporen van ijzeren doorn. Afmetingen : 3,8 x 2,9 cm., blauw-groenachtige patina (afb. 5,5).
5. IJzeren mes : huidige lengte 9,5 cm. (afb. 5,2).
6. Biconische urne in grijs aardewerk, ruige klei met silexkorrels. Op de schouder, tussen twee zones van vier parallelle groeven, twee ingekraste, golvende lijnen. Afmetingen : hoogte 12,8 cm., diam. hals : 14,4 cm., bodem : 6,8 cm., buik : 17 cm.

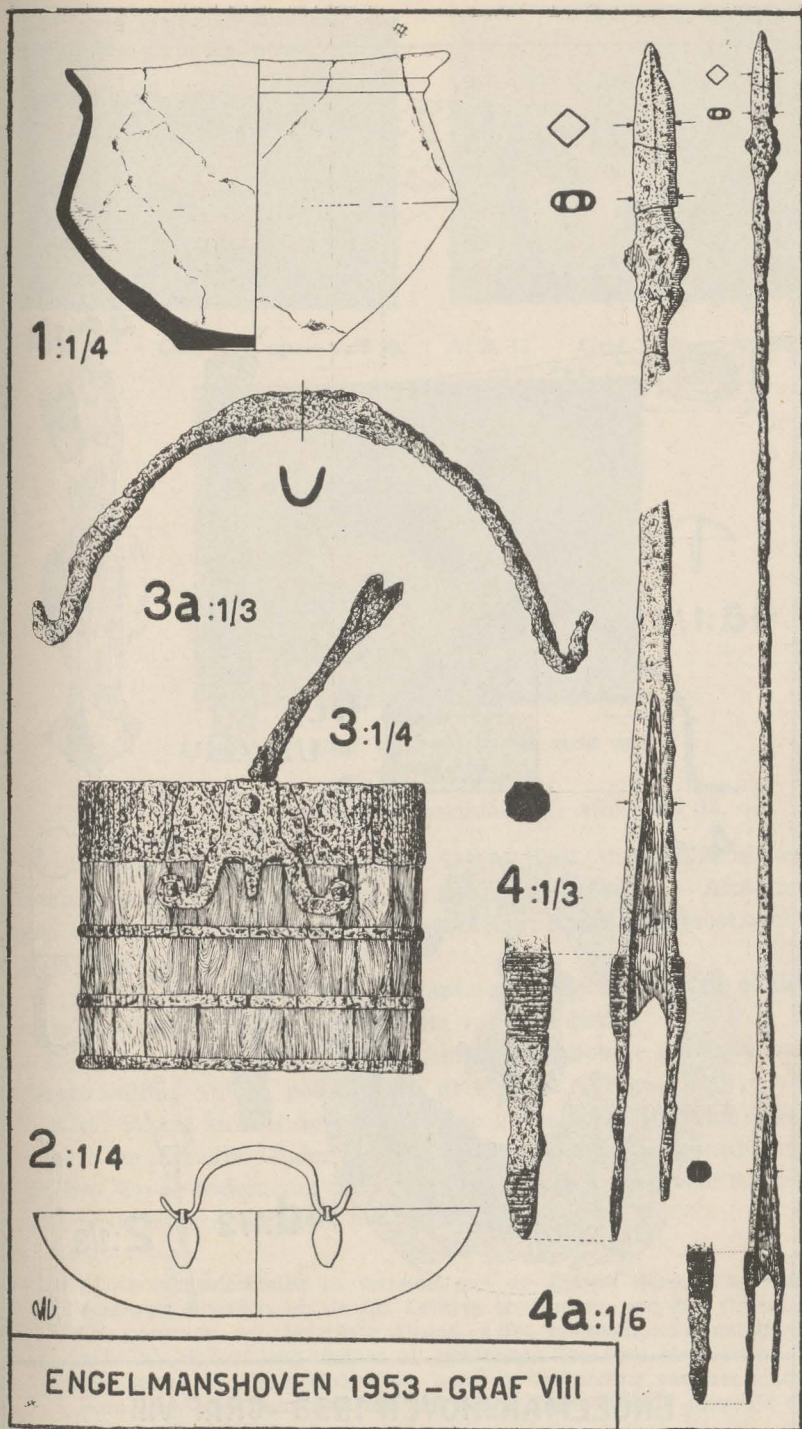
7. Biconische urne in bruin aardewerk, ruige klei met silexkorrels. Op de schouder tussen twee zones van vier parallele groeven, drie ingekraste en golvende lijnen. Afmetingen : hoogte 16 cm., diam. hals : 16,6 cm., bodem : 7,6 cm., buik : 19,6 cm. (afb. 5, 7). De twee biconische urnen waren ingedrukt en in de linker hoek geplaatst.
8. In de biconische urne n° 7 glazen topbeker in dun en doorschijnend olijf-groen glas met luchtblaasjes. Het bekertje is diagonaal geribd over gans de hoogte. Afmetingen : hoogte 11,1 cm., diam. opening : 6,1 cm. Gescheurd maar niet gebroken (afb. 5, 3).

Graf VII behoort zeker aan een rijke vrouw. De talrijke kralen op de borst, de twee zilveren sierschijven, de twee urnen en het glazen vaasje zijn het bewijs, dat ze welstellend was. De beker behoort tot hetzelfde type als die van graf I (8). De filigraanversiering in het verdiept middenveld van de twee zilveren almandin-fibulae getuigen van Langobardische invloed. De frankische goudsmiden leerden de toepassing van de filigraantechniek in Italië kennen. Het verspreidingsgebied van dit fibeltype strekt zich uit over Alamansisch en Frankisch gebied tijdens dezelfde periode ; ook bij anderen Germaanse stammen komt het voor. Dit sieraad schijnt lange tijd in zwang geweest te zijn (9), en neemt onder de frankische vrouwensieraden een vooraanstaande plaats in. Veeck citeert twee fibulae zonder almandinen met verdiept middenveld, die waarschijnlijk met filigraan versierd waren (10), en een andere, waarvan het verdiept middenveld uit drie halve-cirkels bestond, die eveneens met filigraan waren gevuld (11). Aberg (12) meldt ook, dat filigraanversiering in spiraalvorm typisch is, voor de Langobarden. Voor sierschijven met almandinen in het algemeen kunnen wij verwijzen naar Rupp (13), die op Pl. XXIX, 3 een speld voorstelt, die zeer op de onze lijkt.

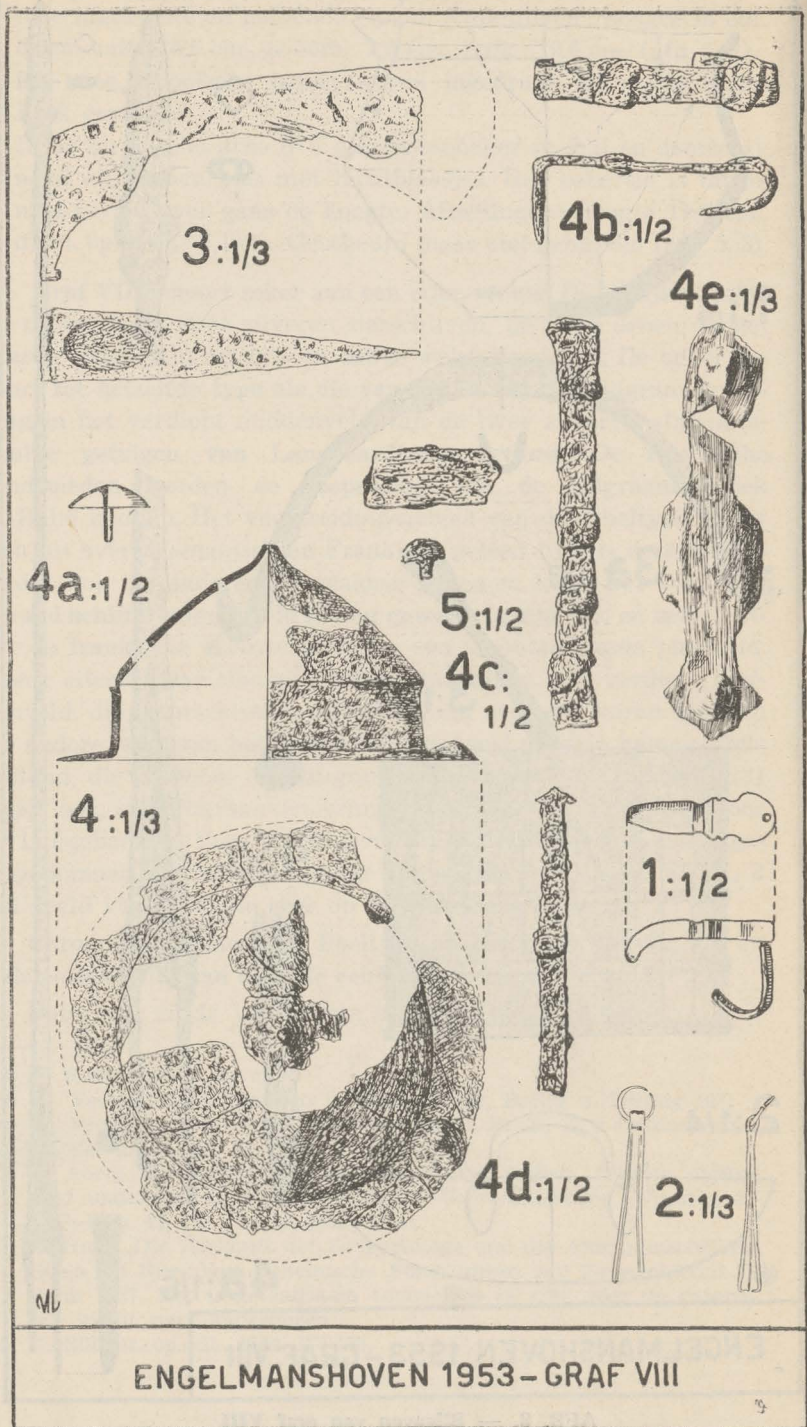
Chronologisch moet dit fibeltype op het einde van de VIe en in de eerste helft van de VIIe eeuw geplaatst worden (14).

Datering : einde VIe- eerste helft van de VIIe eeuw.

- (8) F. Rademacher, op. cit.
- (9) W. Veeck, *Die Alamannen in Württemberg*, Berlin u. Leipzig 1931.
- (10) W. Veeck, op. cit., Pl. 26, A, 8 (Uhringen), Pl. 26, A, 9 (Mössengen).
- (11) W. Veeck, op. cit., Pl. 26, A, 7 (Erffingen).
- (12) N. Aberg, *Die Goten und Langobarden in Italien. Arbeten utgifna med understöd af Wilhelm Ekmans Universitetsfond*. Uppsala 29-1923, bldz. 42, fig. 72,2 en bldz. 43-44.
- (13) H. Rupp, *Die Herkunft der Zelleneinlage und die Almandinscheiben-fibeln im Rheinland. Rheinische Forschungen zur Vorgeschichte II*. Bonn 1937. Het is geraadzaam voorzichtig te zijn, voor de dateringen in dit werk aangegeven.
- (14) K. Böhner, op. cit., bldz. 177-179.

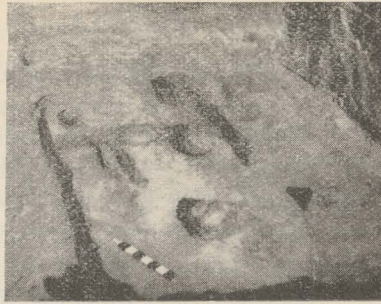
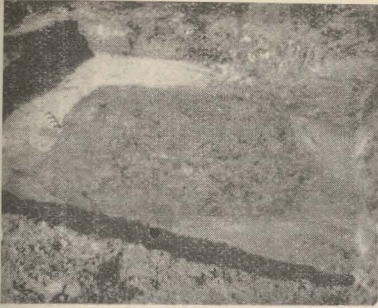

AFB. 8. — Bijgaven van graf VIII

AFB. 9. — Bijgaven van graf VIII

AFB. 11. — Graf VIII op — 1,35 m.   AFB. 12. — Graf VIII op — 1,90 m.

AFB. 13. — Graf VIII, gedeeltelijk zicht op
— 1,90 m.

Graf VIII (man, gedeeltelijk geplunderd) afb. 8 tot 13.

Tekent zich af op 1,35 m. (afb. 11). — Kuil : diepte 1,90 m., afmetingen : 3,10 x 1,70 m. max. en 1,40 min., breedte. — Afmetingen van de kist : 2,40 x 1 m. — Oriëntering : noord-noordoost/zuid-zuidwest.

Beenderen : in zeer slechte staat ; zijn alleen bewaard gebleven de scheenbenen en een gedeelte van de schedel.

Bovenste vulling : silex, potaarde en opeengehoopte schelpen, onderste vulling : silex, potaarde en grijs zand.

Kist : tekent zich af onder vorm van grijsachtige lijn van ongeveer 1 cm. breedte. Onder de kist sporen van twee houten dwarsbalken. Op de bodem van de kist, een zwarte laag, ongeveer 0,5 cm. dik, bestaande uit vergane houtresten (15).

(15) Al de bijzonderheden in verband met de analyse danken wij aan Juffrouw Goorickx en de hh. Lefèvre en Sneyers van het Centraal Laboratorium der Belgische Musea. « Het microscopisch onderzoek wijst uit, dat de laag bestaat uit houtresten. Op twee plaatsen heeft men gemeend eik te herkennen, maar de ontbinding van het materiaal is te ver gevorderd om een secure indentificatie mogelijk te maken (D. I. 1146) ».

Bijgaven :

1. In de vulling op een diepte van 1,40 m., links van het geraamte, bronzen schilddoorn van gordelgesp; het dwarshaakje onderaan het schild verwrongen, waarschijnlijk om de gesp los te maken. Licht groene patina (afb. 9, 1).
2. In de vulling op 1,55 m. diepte, links van het geraamte, bronzen haartangetje met hangring. Tussen de twee armen van het tangetje, bronzen plaatje van dezelfde lengte. De functie van dit plaatje is niet duidelijk. De twee buitenkanten zijn versierd met een dubbele ingesneden lijn. Schone lichtgroene patina. Lengte 7 cm., breedte max, 1,2 cm., min 0,6 cm., dikte 0,01 cm.; diam. van ringetje 0,9 cm. (afb. 9, 2).
3. Strijdbijl in ijzer, metaal goed bewaard, S vormig profiel, platte hiel met ovale opening. Aan beide zijden onderaan de hiel. een klein haakje dat een geheel maakt met de bijl. Afmeting : lengte 17,6 cm. Zij lag rechts van de schedel, maar niet meer « in situ » (afb. 9, 3).
4. Biconische urne in licht-grijs aardewerk met donker grijze deklaag, zachte klei. Zij is tot nu toe de enige urne, waarvan de schouder niet versierd is. Afmetingen : gemiddelde hoogte 16,4 cm., diam. hals : 21,7 cm., bodem 8,7 cm., buik 22,7 cm. De urne was ingedrukt, een groot stuk ontbreekt, ligging : rechts van het voeteinde (afb. 8, 1).
5. Klein glazen vaasje zonder voet met afgezoomde rand; wit groenachtig glas, mat op de buitenkant; bruin geiriseerd. Onder de zoom is de vaas versierd met vier opgelegde concentrische cirkels in witte email. Afmetingen : diam. 11,8 cm., hoogte 4,5 cm. Het glas is onzuiver, met luchtblaasjes en slierten doorspekt. Lag omgekeerd in de biconische urne. (afb. 10, 3).
6. IJzeren umbo gevonden rechts van het voeteinde tussen de bronzen schotel en de ango. Afmetingen : hoogte 8,5 cm., diam. 16,8 cm. Een bronzen knop (diam. 2,2 cm.) bevond zich nog op de rand, negen anderen bronzen knoppen (afb. 9, 4a) lagen rond de umbo die met de top naar onder was geplaatst; een dwarsstang lag onder de ango (afb. 9, 4b, 4c, 4d); handvat goed bewaard (afb. 9, 4e).
7. Bronzen schotel ingedrukt en gebroken, recht afstaande rand, met licht naar binnen gebogen lip. Afmetingen : diam. 25,2 cm., hoogte 5,9 cm. Schone groen-blauwe patina. De schotel is voorzien van twee handvatten, op de wand bevestigd door twee paar bronzen eivormige plaatjes. De schotel lag omgekeerd in het graf tussen de rechter voet en de umbo; zij is waarschijnlijk verplaatst geweest want een van de oren werd teruggevon-

den in het linker gedeelte van de kist bij het voeteinde. Onder de schotel en bij de umbo lag een been van een hond of van een vos (16).

8. Kleine houten emmer met ijzeren handvat en versterkt door vier ijzeren banden; bevond zich tussen de umbo en het uiteinde van de kist, tegen de lanspunt aan. Afmetingen: hoogte 16 cm., diam. 19,4 cm., breedte van de bovenste band 3,9 cm., breedte van de drie kleinere banden 0,8 cm. Op de bovenste band zijn twee ijzeren beslagplaatjes bevestigd, waarin de uiteinden van het handvat waren gehaakt; dit laatste was in zijn midden overlans van een gleufje voorzien (afb. 8, 3, 3a).
9. IJzeren lanspunt met ijzeren knoppen, lag tussen de emmer en de ango met de punt naar het noord-noordoosten, lengte 43,3 cm., (afb. 10, 4).
10. Fragment van ijzeren mesje en de kop van een ijzeren knop (afb. 9, 5).
11. IJzeren ango; lag tegen de lans, de punt naar het noord-noordoosten. Lengte 93 cm. De punt is ruitvormig in doorsnede en hol evenals de twee weerhaken die rond zijn. Punt en weerhaken zijn uit een stuk gesmeed; deze top eindigt in een huls, die op de angostaaf is gehamerd. De weerhaken zijn ingedrukt en vormen maar een roestmassa meer tegen de stengel. De massieve staaf loopt uit in een octogonale huls, die aan het uiteinde van twee verlengplaatjes van 10,5 cm. lengte is voorzien. Deze vertonen aan het uiteinde, op een breedte van ongeveer 2 cm. parallele groeven, die een versiering kunnen geweest zijn ofwel een overblijfsel zijn van een rondgevlochten draad.

Dit graf is tot nu toe zeker de voornaamste vondst van deze begraafplaats en misschien wel de voornaamste ontdekking de laatste tijd gedaan bij opgravingen van merovingische begraafplaatsen in ons land.

De tegenwoordigheid van een ango getuigt van de vooraanstaande rol bekleed door de afgestorvene. Dit wapen is zeer zelden en duidt op een hoge militaire functie.

Voor zoveel wij weten zijn er tot nu toe maar acht ango's in België gevonden: twee te Anderlecht, twee te Trivières, een te Ciplu, een te Harmignies, een te Haine-St-Paul (17) en een te

(16) De identificatie danken wij aan Dr. Twisselmann van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

(17) H. Roosens, Inleiding tot een Methodisch Onderzoek der Merovingische Begraafplaatsen. Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. — Nieuwe Reeks. — Deel III, Afl. 1, 1948, bldz. 78.

Samson (18). Het gebruik van dit wapen is nog onbepaald. Het komt in het Rijnland voor, in graven van het uiterst einde van de Ve tot in de VIIe eeuw.

De vorm van de urne kan vergeleken worden bij een exemplaar, door Hussong (19) afgebeeld Taf. I, afb. 2, 10 en die hij dateert in de VIe; anderen plaatsen ze in de Ve eeuw.

Voor wat de bijl betreft kunnen wij volgende opmerkingen maken: zij schijnt van hetzelfde type te zijn als die welke in het graf van Childerik werd gevonden (20). Ons exemplaar is evenwel groter van afmetingen en zwaarder; de bovenste rand is S vormig in vergelijking met de jongere typen waaraan de bovenste rand veel rechter of bijna plat is. Deze bijlen komen ook voor in rijke graven van het Rijnland te Bretzenheim (21), te Planig (22), te Bieberich (23), te Freilaubersheim (24), te Köln (25); al deze graven dateren van het uiterst einde der Ve op het begin van de VIe eeuw. Wij willen hier niet in de bijzonderheden treden, wij stellen slechts vast dat men dit type tegenkomt in rijke graven, zonder daarom een eigen specifiek kenmerk te zijn, en dat ze in het algemeen omstreeks het begin van de VIe eeuw gedateerd worden.

De lanspunt, gelijk wij het reeds schreven voor het graf V, is er een van het dun en puntig type, maar met ijzeren knoppen dat het type van de VIe eeuw met knoppen voorafgaat.

De umbo eindigt op een punt en is met bronzen knoppen versierd; dergelijke umbo's vindt men terug in goed gedateerde graven, die van het einde der Ve tot het begin van de VIIe eeuw geplaatst mogen worden (26).

Tot nu toe schijnt de vorm van onze bronzen schotel nog niet in België gevonden; degene die er het meest op lijkt komt van

---

(18) L. Lindenschmidt, *Atertümern unserer heidnischen Vorzeit III*, IX Taf. 5, 3.

(19) L. Hussong, *op. cit.*

(20) L. Lindenschmidt, *Handbuch d. Deutsch. Altkd.* 1, 189, afb. 83.

(21) L. Lindenschmidt, *Neuerwerbungen des Mainzer Altertumsvereins*. Mainz. Zeitschr. III, 1908, Taf. 58 en XIV, 1919 Taf. 2, 8.

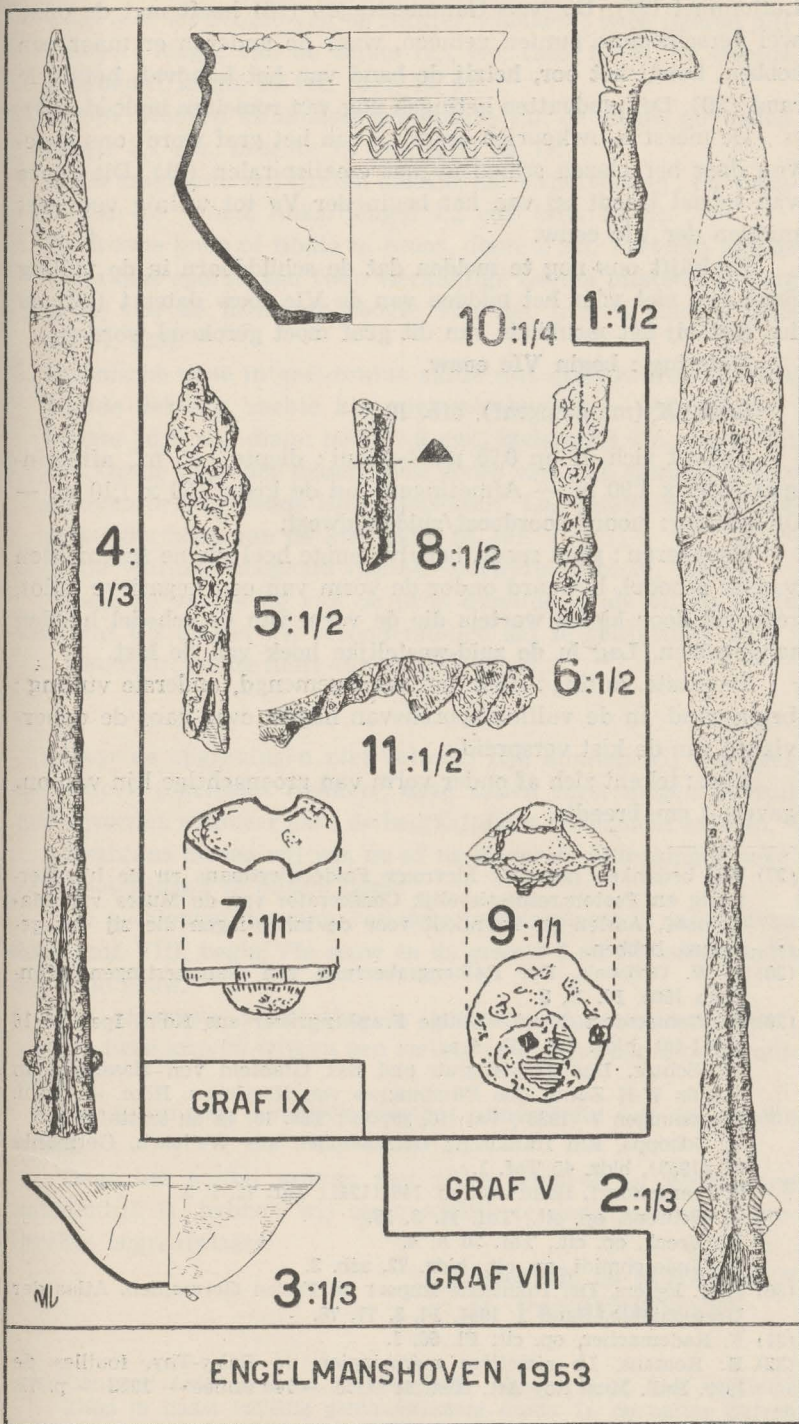
(22) P. T. Kessler, *Merovingische Fürstengrab von Planig*. Mainz. Zeitschr. XXXV, 1940, 3 afb. 2, 30.

(23) F. Kutsch, *Frühfränkisch Grab aus Biebrich*. Germania V, 1921 Heft I, afb. 2, 5.

(24) G. Behrens, *Germanische Kriegergräber des 4 bis 7 Jahrhunderts in Städtische Altertums Museum zu Mainz*. Mainz. Zeitschr. XIV, 1914, Pl. 1, 4, 2.

(25) F. Fremersdorf, *Zwei Germanische Grabfunde des frühen 5 Jahrhunderts aus Köln*. Germania XXV, 1941

(26) K. Böhner, *op. cit.*, bldz. 153.

AFB. 10. — Bijgaven uit graven V, VIII en IX

Lutlommel (27). Die van Gammertingen (28) heeft met de onze wel verscheidene punten gemeen, waar de anderen er maar een hebben, hetzij het oor, hetzij de band van het handvat, hetzij de rand (29). De handvatten getuigen nog van romeinse invloed (30).

De meest nauwkeurige datering van het graf wordt ons gegeven door het glazen schaalpje met emailspiraal (31). Dit genre van schaal treedt op van het begin der Ve tot weinig voor het midden der VIe eeuw.

Er blijft ons nog te melden dat de schilddoorn in de vulling gevonden, niet vóór het midden van de VIe eeuw dateert (32) en dus niet bij het meubilair van dit graf moet gerekend worden.

Datering : begin VIe eeuw.

Graf IX (mannengraf). afb. 10.

Tekent zich af op 0,75 m. — Kuil : diepte 1,85 m., afmetingen : 2,90 x 1,90 m. — Afmetingen van de kist : 2,20 x 1,10 m. — Oriëntering : noord-noordoost/zuid-zuidwest.

Beenderen : geen spoor, behalve enige heel kleine fragmenten van de schedel, bewaard onder de vorm van een negatieve kalot, gevormd door kleine wortels die de vorm van de schedel hadden aangenomen. Lag in de zuid-westelijke hoek van de kist.

Bovenste vulling : silex met zand gemengd, onderste vulling : bruin zand. In de vulling sporen van nagels over gans de oppervlakte van de kist verspreid.

Kist : tekent zich af onder vorm van groenachtige lijn van ongeveer 1 cm. breedte.

-
- (27) Wij bedanken hartelijk Mevrouw Faider-Feytmans en de hh. Bertrang en Peeters, respectievelijk Conservator van de Musea van Mariemont, Aarlen en Turnhout voor de inlichtingen die zij ons gestuurd hebben.
- (28) I. W. Gröbbels, Der Reihengraberfund von Gammertingen. München 1905, Pl. X, 3.
- (29) F. Fremersdorf, Zwei wichtige Frankengräber aus Köln. Ipek 15/16 (1941-42), bldz. 128, afb. 4 a.
W. Schulz, Das Fürstengrab und das Grabfeld von Hassleben in Schulz W-R Zahn, Das Fürstengrab von Hassleben. Röm. — germ. Forschungen 7 (1933), Taf. 16, 3a, 3b; Taf. 19, 4a en texttafel 5, 2.
H. Schoppa, Ein fränkische Holzkästchen aus Weillbach, Germania 31 (1953), bldz. 45 Taf. I.
F. Fremersdorf, Bonn Jahrb. 146 (1941) Taf. 72, 1, 2.
G. Behrens, op. cit., Taf. II, 3, 13.
W. Veeck, op. cit., Taf. 20 A, 4.
L. Lindeschmidt, op. cit., bldz. 72, afb. 3.
- (30) H. J. Eggers, Der Römische Import im Freien Germanien. Atlas der Urgeschichte, Band I, 1951, Pl. 8, 77, 78.
- (31) F. Rademacher, op. cit. Pl. 66, 1.
- (32) H. Roosens, Le cimetière mérovingien de Baisy-Thy, fouilles de 1950. Bull. Mus. Roy Art. Hist. 4e série — 24e année — 1952 — p. 71.

Bijgaven :

1. Ongeveer ter hoogte van de rechter schouder : twee ijzeren pijlpunten : lengte van de eerste 10,1 cm. (afb. 10, 5), de tweede, gebroken ; lengte 6,6 cm. (afb. 10, 6).
2. Kleine bronzen klinknagel ter hoogte van de gordel gevonden, lengte 2,1 cm., breedte 1,1 cm. (afb. 10, 7).
3. Klein fragment van ijzeren staafje, halfcirkelvormig ; ter hoogte van de benen, links, lengte 4,2 cm. (afb. 10, 8).
4. Halfronde knop of fibula in brons, diam. 2 cm. Vertoont aan de onderkant sporen van twee vierkantige ijzeren uitsteelsels. Lag links van de dode ter hoogte van het ijzeren staafje (afb. 10, 9). (33).
5. Biconische urne in geel-bruine aarde met grijs-zwarte tamelijk gladde deklaag, zachte klei met micakorrels. — Afmetingen : hoogte 16,6 cm., diam. hals 17,9 cm., bodem 8,4 cm., buik 20,1 cm. Op de schouder tussen twee zones van drie spiraalvormige gleuven drie golvende lijnen ingekrast. Lag intact in de noord-oostelijke hoek van de kist. (afb. 10, 10).
6. In de vulling onbepaald ijzeren voorwerp (afb. 10, 11).

Daar de versiering van de urne dezelfde is als bij de urnen van graf VII mogen wij veronderstellen dat ze gelijktijdig zijn.

Datering : eerste helft van de VIIe eeuw.

*
**

Daar de opgravingen niet voltooid zijn kunnen wij nog geen definitieve conclusies trekken ; deze zullen eerst mogen vooruit gezet worden wanneer gans de begraafplaats onderzocht zal zijn.

Nochtans menen wij van nu af na de eerste opzoekingen zekere vaststellingen te mogen doen.

De voorlopige datering van deze begraafplaats is aangegeven door graf VIII, begin VIe eeuw en de graven I en IX, eerste helft der VIIe eeuw.

De algemene oriëntering is noord-noordoost/zuid-zuidwest ; slechts twee graven wijken een weinig af en zijn noord-oost/zuidwest.

De gevonden ceramiek bestaat uitsluitend uit biconische u. nen.

Daar het aantal graven met rijke bijgaven in verhouding aanzienlijk is, hebben wij vermoedelijk te doen met een uitgestrekte begraafplaats.

Ridder Ph. de SCHAETZEN
M. VANDERHOEVEN

(33) Centraal Laboratorium der Belgische Musea, D. I. 1146. « Kleine knop in haast volledig gemineraliseerd brons. In de patine blijven er nog koperzouten, naast lood- en tinzouten over ».

Découverte d'un cimetière mérovingien à Engelmanshoven (Prov. Limbourg).

En automne 1953, le Service des Fouilles fut averti par M. Desneux, archiviste du Ministère des Affaires Etrangères, de la découverte d'un cimetière mérovingien à Engelmanshoven. Grâce à la bienveillance de M. le Gouverneur de la Province et de la Députation permanente, on put obtenir les crédits nécessaires en vue de fouilles systématiques.

Neuf tombes furent découvertes, parmi lesquelles deux sans mobilier, une partiellement détruite, deux tombes d'enfants, une tombe de femme et trois tombes d'hommes. La tombe VIII, la plus importante découverte jusqu'ici, permet de croire à l'existence d'un cimetière assez étendu. Elle contenait entre autres un angon et un plat en bronze. La tombe de femme a livré une paire de fibules en argent garnies d'almandines. En général, l'axe des tombes est NNE-SSO ; deux tombes seulement sont axées du NE au SO.

Le cimetière peut être daté provisoirement du début du VIe siècle au début du VIIe.

Les objets sont déposés au Musée Provincial Gallo-Romain de Tongres.

